

ԻՍԱՀԱԿ ԱՆԳԵՂՈՍ ԿԱՅՍԵՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՆԱՄԱԿԸ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳՐԻԳՈՐ ՏՂԱՅԻՆ *

Թշնամական շրջապատի մեջ գտնվող Կիլիկիայի հայկական պետությունը ստիպված էր գործուն արտաքին քաղաքականություն վարել՝ իր անկախությունը պաշտպանելու և անվտանգությունը ապահովելու համար: Առաջին հերթին նա պետք է բարեկամական հարաբերություններ հաստատեր Բյուզանդական Կայսրության հետ, Իկոնիայի սուլթանության թիկունքում հզոր դաշնակից ունենալու համար: Այդ բանին դեմ չէր և Բյուզանդիան, որ իր հերթին ուզում էր Իկոնիայի սուլթանության թիկունքում դաշնակից ունենալ՝ ի դեմս հայկական պետության: Ընդ պատահական չէ, որ Մանսիկ Կոմնենոսը (1143—1180 թթ.) դեռևս Ներսես Շնորհալուօրով երեք անգամ ղեկավարություն ուղարկեց Կիլիկիա՝ եկեղեցական միություն համար: «Մեծ արքայն հոռոմոց ի սկիզբն աւուրց աթոռակալութեան մերոյ առաքելական Աթոռոյս,— գրում է Ներսես Շնորհալին,— առաքեաց առ մեզ արս պատուաւորս հանդերձ արքունական նամակօք, միանգամ և երկիցս և երիցս՝ յաղագս սիրոյ և միաւորութեան եկեղեցւոյ ըստ նախնեացն ժամանակի, և բառնալոյ զեկամուտ պատճառս երկպառա-

կութեան ի միջոյ երկաքանչիւրոց աղագացս»¹:

Հանրահայտ է, որ այդ բանակցությունները հաջողություն չունեցան այն պատճառով, որ Բյուզանդական Կայսրությունը ձգտում էր իրեն ենթարկել հայոց եկեղեցին, վերացնել հայ եկեղեցու ուղղափառությունն ու ինքնուրույնությունը, իսկ միջնադարի պայմաններում եկեղեցին ենթարկել՝ որոշ իմաստով նշանակում էր նաև տվյալ երկիրը քաղաքական կախման մեջ գցել, մի բան, որ շատ լավ էին հասկանում Կիլիկիան Հայաստանի աշխարհիկ և հոգևոր ղեկավարները:

Ներսես Շնորհալուց հետո Մանսիկ Կոմնենոսի և Կոստանդնուպոլսի պատրիարք Միքայելի հետ բանակցությունները շարունակեց Գրիգոր Տղան, բայց նույնպես ապարդյուն:

Հայ պատմագրության մեջ տիրող էր այն ենթադրությունը, որ Մանսիկ Կոմնենոսից հետո հայ-բյուզանդական բանակցությունները չշարունակվեցին, որ Իսահակ Անգեղոսը կայսրության սահմաններում սկսեց հալածել հայադավաններին, որի դեմ բողոքով հանդես եկավ Գրիգոր Տղան²: Օրինակի հա-

¹ Ներսիսի Շնորհալույ Թուղթ Ընդհանրական, էջ միածին, 1865, էջ 291:

² Իսահակ Անգեղոսի այդ հալածանքների մասին հիշատակում է Վարդան Արևելցին. «Ի վերայ Յունաց Թագաւորեաց Փիսիկն, որ և Սահակ և յարոյց հալածանս և շարշարանս ի վերայ հայադաւան աղագաց, զի դարձցին յաղանդ նոցա: Վասն որոյ գրէ առ նա աղէրսանս պատրիարքն Գրիգոր եղբորորդի տեանն ներ-

* Սույն հոդվածը հրատարակում ենք որպես պատմական հետաքրքիր փաստաթուղթ, որը ցույց է տալիս հայ եկեղեցու դերն ու նշանակությունը արևելքում՝ Բյուզանդական Կայսրության շրջանին, և այն քաղաքական ակնկալությունը, որ ուներ Բյուզանդիան հայ ժողովրդի դավանափոխությանը, եկեղեցական միության բողոք տակ:

մար, Մաղաբիա արք. Օրմանյանը այդ առթիվ գրում է, որ Մանվել կայսեր մահից հետո, որ տեղի ունեցավ 1180 թվականին, հուլյաներու հետ միութենական բանակցությունները վերջնականապես փակվեցան: Անկախ Մանուկ (1180—1183) և Անդրոնիկոս Բռնակալ (1183—1185) կայսրերը Վարդգիսի չէին այսպիսի խնդիրներով զբաղվել, Իսահակ Անդեղոսն ալ 1185-ին զահալալելով, բոլորովին տարբեր ուղղություն դրոնեց, ոչ եւ բանակցելով և համաձայնելով, այլ բռնութեամբ և ուժգնութեամբ հայերը բաղկեղոնականութեան հպատակեցնելով³:

Հուլյն պատմաբան և բանասեր Պապադոպոլոս-Կերամեաի հրատարակած մի փաստաթուղթը սակայն նոր լույս սփռեց հայ բյուզանդական փոխհարաբերությունների պատմության վրա⁴: Խոսքը բյուզանդական Վասյր Իսահակ Անդեղոսի պատասխան նամակի մասին է, ուղղված հայոց կաթողիկոսին, որ հրատարակիչը թվագրում է 1185/1186 թթ., հետևաբար հասցեագրված է Գրիգոր Դ Տղային (1173—1193): Նամակից պարզվում է, որ Գրիգոր Դ Տղան իր բանակցությունները բյուզանդական արքունիքի հետ շարունակել է նաև Իսահակ Անդեղոսի թաղամասի ժամանակ, որ եկեղեցիների միության հարցով դիմել է կայսեր և նոր ինքը կաթողիկոսը, պատրաստակամություն է հայտնել անձամբ Կոստանդնուպոլիս տեղեկություն և բանակցություններ վարելու համար: Ինչպես հայտնի է հայկական աղբյուրներից, Գրիգոր Տղան Կոստանդնուպոլիս շրջան, հասկանալի է ուրեմն, որ նրա բանակցությունները հենց սկզբում ավարտվեցին անհաջողությամբ: Պատճառը անկասկած հայոց եկեղեցու և պետության անկախությունը պաշտպանելու ձգտումն էր, որի դեմ ոտնձգություններ էր կատարում Բյուզանդիան: Որ հայերը չէին ուզում դավաճու-

թյան հարցում զիջող լինել, պարզ երևում է Իսահակ Անդեղոսի այս նամակից, որտեղ վկայություն կա, որ հայոց կաթողիկոսը, կայսեր գրած նամակում քաղկեդոնականությունը համարել է չալադավանություն: Այդպես մտածող գործիչը, հասկանալի է, ոչ մի դեպքում չի հրաժարվի իր դիրքերից: Պարզ է դառնում, որ Կիրիկյան Հայաստանը 12-րդ դարի երկրորդ կեսում ամենևին էլ չէր ձգտում եկեղեցիների միության, հուլյների հասկացած ձևով, այլ պարզապես քաղաքական դաշնակցության Բյուզանդիայի հետ: Եկեղեցիների միության մասին խոսքերը պարզապես մի շղարշ էին իրենցից ներկայացնում:

Իսահակ Անդեղոսի պատասխան նամակը, բացի երկու պետությունների և եկեղեցիների փոխհարաբերությունների ուսումնասիրության համար աղբյուր ծառայելուց, հետաքրքրական է նաև իր փաստերով Կիրիկյան հայկական պետության դիվանագիտության վերաբերյալ: Պարզվում է, որ Կիրիկյան պետության մեջ դիվանագիտական հարցերում օգտագործվել է հայերեն և արաբերեն լեզուները հավասար չափով, որ բյուզանդական կայսեր հասցեագրված նամակը գրվում էր ոչ թե հունարեն, այլ հայերեն և արաբերեն (արաբերենը, հավանաբար, հայերեն բնագրի պատճենն էր), երբ, հասկանալի է, Կիրիկիյան հունարեն իմացողների պակաս չկար: Հետաքրքիր է նաև այն, որ կաթողիկոսին իր ճանապարհորդությունը դեպի Կոստանդնուպոլիս պետք է ուղեկցեր բյուզանդական արքունիքի պաշտոնյաներից մեկը, որ հատուկ դրա համար ուղարկվում էր Կիրիկիա: Սա հին սովորություն է: Դեռևս Հուստինիանոս Ա կայսեր ժամանակ պարսկական ղեսպանին Կոստանդնուպոլիս էր ուղեկցում բյուզանդական բարձրաստիճան մի պաշտոնյա:

սանի և Գրիգորի կաթողիկոսացն Հայոց, խաղաղանալ ընդ ժողովրդեանն Աստուծոյ Եւ ոչ լուաւ նմա, այլ դուրովս դարձոյց ի կրօն իւր և զայլ յալժանս արարաւ: (Հաւաքումն Պատմութեան Վարդանայ վարդապետի, Վենետիկ, 1862, էջ 133): Այս հալածանքների մասին, ինչպես և Գրիգոր կաթողիկոսի բողոքի մասին, պարզ ու հստակ խոսվում է Իսահակ Անդեղոսի սույն պատասխան նամակում:

³ Մ. առհ. Օրմանյան, Աղգապատում, Կոստանդնուպոլիս, 1912, հատ. Ա, սյունակ 1482:

⁴ Հրատարակվել է Կոստանդնուպոլիս Հունական Բանասիրական Ընկերության կողմից դեռևս 1884 թվականին:

Իսահակ Անդեղոսի պատասխան նամակի քաղաքական պատմության հարցերին վերաբերող առանձին հատվածներ մենք թարգմանաբար հրատարակել էինք «Բանբեր Մատենադարանի» 4-րդ գրքում: Գտնելով, որ նամակի՝ դավանաբանական հարցերին նվիրված մասը եւ հետաքրքրություն կներկայացնի հատկապես հայոց եկեղեցու պատմությանը զբաղվող մասնագետներին, նպատակահարմար գտանք նամակը հայերեն թարգմանությամբ ներկայացնել ամբողջությամբ:

Հ. Մ. ԲԱՐԹԻՎՅԱՆ

ՊՐՈՏՈԱՍԵԿՐԵՏ ՏԵՐ ՆԻԿԵՏԱՍ ՎԱԼԱՆԻՏԵՍԻ ԾԱՐԱԳՐԱՄ ԳԻՐԸ, ՈՐ ՏԵՐ ԻՍԱՀԱԿ ԱՆԳԵՂՈՍ ԿԱՅՍՐԸ ՈՒՂԱՐԿԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Իսահակ ի Քրիստոս Աստված Հավատաց-
յալ Թագավոր, աստվածապսակյալ, արքա
հզոր, միշտ օգոստոս, ինքնակալ հոռոմոց
Անգեղոս, հայոց ամենապատվական կաթո-
ղիկոսին, [հայցում ենք] նրա շնորհքը և
բարի կամքը:

Աստվածային ամենամեծ բարոզիչ Պողոսը, իր
սրբազան թղթերի մեջ ամենուրեք սերն է փառաբանել
և շնչոտել նրա մեծ նշանակությունը: Որպես Քրիստո-
սի՝ առաջին և խոշորագույն ուսուցչի աշակերտ և նրա
իմաստության մեկնիչ իր հետևորդների համար նա
հավատամք դարձրեց սերը, որպեսզի սերը լինի նրանց
ընտրող գիծը, ինչպես զինվորների համար սխրանքը
պատերազմում: Մի տեղ (սերը) նա անվանում է
«լրումն օրինաց և մարգարեից» (Հռոմ., ԺԳ, 10), մի
այլ տեղում էլ ավելի հստակ ընդգծում է, որ առանց
(սիրո) ամեն մի սխրանք անկատար է, և ասում.
«եթէ զլեզուս մարդկան խօսիցիմ և զհրեշտակաց, և
սէր ոչ ունիցիմ, եղէ ևս իբրև զպղինձ որ հնչէ, կամ
իբրև զծնծղայս որ զողանչեն: Եւ եթէ ունիցիմ զմար-
գարէութիւն, և զիտիցիմ զխորհուրդս ամենայն և զա-
մենայն զիտութիւն և եթէ ունիցիմ զամենայն հաւատս
մինչև զլերինս փոփոխելոյ, և սէր ոչ ունիցիմ, ոչինչ
եմ: Եւ եթէ զամբիցիմ զամենայն ինչս իմ աղքա-
տաց, և մատնիցիմ զմարմինս իմ յայրումն, և սէր ոչ
ունիցիմ, ոչինչ օգտիմ» (Ա. Կորնթ., ԺԳ, 1—3): Իսկ
Գաղատացիք ուղղած (թղթում), բացատրելով, թե
ինչ է տրվում Հոգու կողմից նրանց, ովքեր կենցաղա-
վարում են Հոգուն հաճելի ձևով, ամենից բարձր է
դասում սերը, ասելով. «պտուղ Հոգույն այս է. սէր,
խնդութիւն, խաղաղութիւն» (Գաղ. Ե., 22): Նա ամենից
առաջ սերն է հիշատակում և հետո ավելացնում նման-
ները:

Մեզ հայտնի դարձավ, որ պատվականությունդ լի է
Հոգու այդ պտուղով, իմանալով այդ մասին նրա գրած
և թագավորությանս ուղարկած նամակներից: Թեև մենք
զեռ չենք ճաշակել այն, անձամբ էլ զեռ չենք հանդի-
պել միմյանց, բայց զիտենք ավետարանական ասաց-
վածքը, թե «ծառը իր պտուղից է ճանաչվում» և, ինչ-
պես ասված է սուրբ գրոց մեջ, նա «պտուղ իւր ի
ժամու տացէ՛» երկնային մշակին, մաքրված, մակա-
րույսերից աղատված: Այդ մասին շատ լավ վկայու-
թյուններ կան այնտեղ:

Դու թագավորությանս ուղարկեցիր երկու նամակ,
մեկը գրված քո՝ հայերեն լեզվով, իսկ մյուսը՝ արա-
բերեն: Այդ երկու նամակով մի բան հայտնեցիր, որ
վառվում է քո սիրտը մեզ հետ միանալու սիրով, որ
շատ ուրախ ես այդ առթիվ: Քո սիրո, խաղաղասիրու-
թյան և միաբանության մասին վկայում է նախ և
առաջ այն, որ դու քո վրա ես վերցնում այնքան եր-
կար ճանապարհ կտրելով անձամբ մեր, խաղաղություն
ավետողներին ոտքին դալու հոգնությունը, բանակցու-
թյուններ վարելու մեղ հետ, մեզ բան ասելու և այս-

տեղ մի քիչ հանգստանալուց հետո վերադառնալու, և
որ «ի ճանապարհս այս, որպէս յամենայն ի մեծու-
թեան» հրձվեցիր (Սաղմ. ԸԺԸ, 14): Դեռ ավելին:
Դու գրել էիր նաև, որ ճանապարհին տառապանքնե-
րից վախճանվելու վտանգն էլ աչքի առաջ ունենալով
չես վարանում քեզ ենթակա ժողովրդին փրկել, նրան
մեզ հետ միացնել՝ որպես բարի հովիվ՝ այդ եւս սովո-
րելով աստվածային բարոզիչ Պողոսից, որ նույնիսկ
իր եղբայրների համար, արյունակից բարեկամների
համար չէր հրաժարվում Քրիստոսից: Մաղթում եմ,
որ հաջողվի քո նախաձեռնությունը և անհապաղ ճա-
նապարհվես Աստուծո ուղեկցությամբ և երկուսս միա-
սին վերացնենք մեր և ձեր միջև զոյություն ունեցող
վիճը, և մի սրտով ու լեզվով խոստովանենք Աստծուն
ամեն ինչի մասին և այն բանի մասին, որ այլևս
մենք բաժան-բաժան չենք առնում մի Հովիվ հոտը, որ
այլևս երկու ժողովուրդ չենք, այլ մեկը և ընտրյալը,
որ այլ ծագում չունի Հուդան, ոչ էլ Իսրայելը, որ
տարբեր տեղերում չեն գտնվում Երուսաղեմը և Սա-
մարիան, որ բաժանելի չէ Բարձրալի կողմից զործ-
ված ճշմարտության պատմությանը, որ մեկ Քրիստոսը
զանազան մասերի, տարբեր դավանությունների չի բա-
ժանվում, այլ մենք կազմում ենք մեկ ոգի, մեկ հոգի,
մեկ բան ենք ընդունում, հավատում սրտանց և խոս-
տովանում ի փրկություն՝ արդարությունը, որը և վար-
դապետում ենք ուրիշներին:

Ուրախ է պատվականությունդ թագավորությանս մա-
սին ստացած բարի լուրերով (պատվականությունդ
այդ մասին գրեց և թագավորությունս հավատում է
զրան): Դրա վրա ավելանում է և հոգևոր պտուղը՝ ու-
րիշի հաջողությունների վրա ուրախանալը, ուրախա-
ցողների հետ ուրախանալը, ինչպես Առաքյալն է խրա-
տում), բայց անհամեմատ շատ է նա ուրախանալու,
երբ լինի մեզ մոտ, երբ լսածին ականատես լինի
Երկու կողմիցի համար էլ ուրախությունը կատարյալ
կլինի, եթե լուծվեն բոլոր վիճելի հարցերը և «զնայաք
միաբանութեամբ ի տուն Աստուծոյ» զոհություն հայտ-
նելու մեր մեջ հաճոցացած Աստծուն: Թագավորությունս
ասում է այն, ինչ Դավիթն. իր փառավորման առթիվ,
որ «թեև իմ եղբայրները բազում են և բարի, բայց
նրանց չընտրեց Տեքը, այլ ինձ՝ կրտսերիս: Եվ զուրս
եկա մարտի՝ բռնակալի արյունարբու զինակրի դեմ,
որ դալու էր զոռոգարար, և մահացնեմ հարված հասցնե-
լով նրան, վերացրի խայտառակ բռնակալությունը Իս-
րայելի որդիների վրայից»¹: Դեռ ավելին: Տեքը այն
աստիճան մեծացրեց մեզ, որ ամեն օր ժողովուրդներ
և ազգություններ է մեզ ենթարկում, մեր ոտքերի տակ
ղնում: Թագավորությունս այդ հաջողություններից ո՛չ
մեծը, և ո՛չ էլ փոքրը իրեն չի վերագրում, այլ Աստ-

¹ Նամակի հեղինակը ամենայն հավանականությամբ
ակնարկում է իր նախորդի՝ Անգրոնիկոս Ա Կոմնենոսի
եղբրակաւն վախճանը և իր զահ բարձրանալը:

որով, որ խաղաղորդեցրեց նրան և փառքից փառք
ստացնորդում իր անճանիկ մարդասիրությամբ: Դրա
համար նա մեղմածայն ու՝ անվերջ նրան է վերառա-
նություն սաղմոսը. «Մի՛ մեղ, Տէր, մի՛ մեղ, այլ անուան
ություն տուր զփառս» (Սաղմ. ԶԺԵ, 1): Նա անզաղար
միառավոր դործեր է կատարում մեր միջոցով, իր դոր-
ծերով առավել ևս փառավորվում: Դրա համար թա-
ղալորություն ուրախությամբ ու զոհունակությամբ,
հրճվածքով կրկնում են ի հաղորդության լինել ինչպիսի
նշան, այնպես և Քրիստոսի անունը կրող բոլորի հետ,
ասելով. «եկայք լուարուք ինձ, և պատմեցից ձեզ,
զոր ինչ արար անձին իմոյ» Աստվածը հրաշքների
(Սաղմ. ԿԵ, 16), «որն փրկեաց ի բերանոյ առիծու
ն ի ձեռոց շանց» (Սաղմ. ԻԱ, 21), ամբողջ մարդկա-
յին սեռից մնացած միամորիս (Սաղմ. ԻԱ, 21), «որ
ած իւղով ուրախութեան» (Սաղմ. ԽԴ, 3) և վերստին
պիպանքի կոչեց մահամերձին, ով վճռով բռնավորի հա-
մարվեց. «ընդ այնոսիկ որ իջանեն ի դուրս»: Երկրի վրա
մեր զեմ նշույթվում էր վճիռ դատապարտութեան, բայց
ձրկնքում հանվում էր որոշում բարձրացման: Այստեղ
մեր զեմ երկաթ էր կոփվում, աչքերը փորելու համար,
մեղքի և ոտքերի կապանքների համար և բանտ՝ խա-
լվարտին տարտարում, և շատ ավելի վատ բան: Բայց
աստվածուհի թագ արքայական, պաշտոնություն ինք-
նակալական, աղքատության և բանտի կապանքների մեջ
պապայալների աղատագրում, ճանապարհ զեպի բարդա-
լից, անուս, դեպի աղատության լույս և այլ շատ բան, որ
նախատեսվել է մեր մասին Տիրոջ կողմից մեր աղոթք-
ներով: Արյունարբու և նեղ մարդիկ հատուցում ստա-
ցան իրենց չափած չափերով, Քրիստոսի արգար
վշտաբարեկող, իսկ մենք փրկվեցինք և այժմ ուրիշ-
նեիրն ենք պատմում մեր վրա կատարված հրաշքների
մասին²: Բայց այս բոլորը՝ մեզ համար քո՝ առ Աստ-
ված հղած մաղթանքների, որոնց մասին զրել էիր
մեզ հասցեակրած քո նամակների մեջ, մասը կաղմեն:
Դու տես, թե ինչքան մեծ է օգուտը քո ուղեորությունը
Գոյ փրկի մեզ: Ըստ առաքելական անսղակածքի փոքր
մեծից է օրհնվում: Այս դեպքում դու շնա զնահատի
մեկեղեցիների մոր՝ Նոր Սիոնի օրհնությունը, և թե ար-
ժանանաս դրան, երբ այնքան երկար ընդմիջումից
հետո վերադառնաս մոր մոտ, որ վաղուց էր ցանկա-
նում քո վերադարձը: Դու դիմիր նրան, մոտեցիր նրան
և զրկիր որդիաբար, իսկ նա կողջազուրի քեզ և ար-
ժանավախ չ'ուրբնկալելով, մոր պես օրհնելով կղա-
սի ժառանգավորաց դասը, կուրախանա, որ այլևս հե-
ռացած չես մորից, որ նրա հարապատ ողբին են, նրա
երկնամբ և ծնունդը հոգևոր Ուրախություն կլինի նաև
երկնքում, Եկեղեցին տունն է իր ավագ որդիների
երկրային համերաշխությունը և միությունը, հրեշտակ-

ներք նվազելու են նվազեց որախության և խաղաղության Աստվածը հրճվելու է դրանից, եվ այդ բարի գործի՝ պատվականությունը շանքերով ավարտելուց հետո, ինչպիսի՝ վարձ է սպասում քեզ հայտնություն օրը: Շատ մեծ, անճանելի մեծ: Միաբանությունը ղեկի բերելը թաղավորություն կարծիքով դժվար չէ և շատ հեղեղի կարիքը չի զգացվի: դա շատ զուրկին է և ես ամբողջ հողով ցանկանում եմ այդ՝ Սկսենք: Ինչքան ավանդություններ, որ գոյություն ունեն մեզ մոտ որոնք Հայրերի սուրբ սինոդներին կամ սուրբ կանոններին բացահայտ չեն հակասում, թող մնան, գուցե և վերանայված: Փա՛ռք Աստուծուն, և առանց հապաղելու, այդ գործը կատարողներին: Որովհետև չնչին բանը, որպես այդպիսին թեև ուշադրության չի արժանանում, բայց և այնպես պետք է ուղղվի, որովհետև այդ չնչինից մեծ փորձանքներ են զգալի: Մի փոքր խճաբար տեղից խախտվելով կարող է մի ամբողջ գետ շարժման մեջ դնել, և մի խճի հանելը կարող է պատճառ դառնալ մի ամբողջ շնքի փլուզման: Մոռեմք ու ընդհը և այլ նման փոքր միջատներ մարդկանց մեծ վնասներ են պատճառում, ավելի մեծ, քան կարող են պատճառել այրուծին կամ զորքը: Իզուր չէ, որ նրանք իրենց ամենամոտակար բնության պատճառով համարվել են Աստուծո մեծ պատիժը: Արդ, ցանկալի չէ, որ եղբայրների մի մասը երբ տխուր է և պաս պահում մյուս մասն որախանա և տոնախմբությամբ զբաղվի: Զպետք է միս ուտել, երբ այդ բանը եղբորը վրդովվեցնում է, ոչ էլ սզալ և ծոմ պահել, եթե դա նույնպես վրդովմունք է առաջացնում հողեքը եղբայրներին, այլ պետք է, որ միասին որախանալ և միասին սզալ: Եվ՝ սրիշխները չեն՝ ծաղրի մեջ և մեր պատճառով չէ՝ սուրի ճշմարտությունը, եթե հրեշտակը սքանչելի հղության մասին ավետիսը ամենասրբուհի կուսին ըստ ոմանց բերի մի ժամանակ, իսկ ըստ մյուսների՝ մի այլ, երբ մենք տվյալ օրը տոնում ենք մի տոն և նշում Տիրոջ մի հրաշքը, իսկ դուք՝ ոչ, երբ մենք տոնում ենք մի առանձին օր Փրկչի ծնունդը և մի այլ օր էլ Աստվածահայտնությունը, իսկ դուք երկուսն էլ՝ նույն օրը: Այդ հարցի շուրջ եղած մեր տարաձայնությունը հենց նրանց էությունն է կանխածի տակ դնում, հակառակ որ այդ բոլորը ի սկզբանե անտի ճշմարիտ են: Արդ, եթե լուծենք այդ հարցերը, հաջողությունը կատարյալ կլինի և ամեն տեսակետից էլ օգտակար: Հակառակ դեպքում թող աչք փակենք փոքրի վրա մեծ գործը գոյի բերելու համար, ինչպես որ ասել է թաղավորությունս, անտեսենք երկրորդականը՝ կարևոր գործը հաջողությամբ լուծելու համար: Ո՛րն է դա: Դա դավանության հարցում է անբարաշխ ինչին էլ: Եթե մյուս հարցերում բժախեղոր լինեին անհրաժեշտություն կա, ապա ինչքան ավելի այս հարցում:

Պատկանելությունդ իր երկու նամակների մեջ շարադրել էր սուրբ մարդեղություն մասին իր եկեղեցու դավանանքը և զրել Նոսեյալը. «Աստված և Փրկիչ մեր Հիսուս Քրիստոսը (Նրա անկանը փառք) մարմնացավ մեր մարմնով և յուր մարդոգիտությունը մարդեղացավ՝ ինչպես մենք, Նա մարդկային մարմին առավ և յուր աստվածությունը խառնեց միջոք»։ Ինչպես ներկա-

2 Իզահակ Անզեղոսը այստեղ ակնարկում է իր զա՜
րարձրանալու ղեպքերը: Անդրոնիկոս կայսրը ուղում
էր Իսահակին ձերբակալել, բանտարկել և ապա սպա-
նել: Բայց ղեպքերի ռեժիմը սպառնեց Անդրոնիկոսը,
և զահին տիրացավ Իսահակ Անզեղոսը: Այդ մասին
մանրամասն տե՛ս Nicetae Choniatae Historiae,
Bonnæ, 1835, էջ 414 և հւ.:

յացրին մեղ՝ նման գրությունների թարգմանները, մնացած հարցերում էլ մեր կարծիքով հաստատություն չկա, իսկ խառնման (սփռված) մասին հարցը քո պատվականությունը ճշգրտությամբ չի շարադրել, որովհետև ստացվում է, որ Քրիստոսի մեջ անշփոփ կերպով միացած երկու բնությունները շփոթվել են: Ճիշտ է, այդ մասին գրել է մեծ հայր Գրիգոր աստվածաբանը, բայց ո՛չ ի միջի այլոց, այլ ավելացնելով և բացատրություն տալով: Նա պարզաբանում է հիացմունք հայտնելով. «Ո՛վ նոր խառնմանս, ով սքանչելի խառնուածոյս» (Ὁ τῆς καὶ νῦν γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀθανάτου καὶ ἡ ἀνθρώπου καὶ ἡ θεοῦ καὶ ἡ ἀνθρώπου καὶ ἡ θεοῦ καὶ ἡ ἀνθρώπου καὶ ἡ θεοῦ) ամենախիմաստուն կերպով ուսուցանելով, որ Քրիստոսի մեջ երկու բնությունների խառնումը պարզ խառնում չէր, այլ նոր և սքանչելի, որովհետև այդ երկու (բնությունները) միմյանց մեջ անցան անճառաբար, նրանք կողք-կողքի չզրկեցին, ինչպես խառնվելու ընդունակ նյութերը, որ հնարավոր լինի նորից իրարից բաժանել, քանզի անբաժանելի են նրանք, իսկ խառնումն է՝ սքանչելի: Նրանք իրար չմիացան ինչպես խառնման ընդունակ նյութերը, քանզի անշփոփ են նրանք, և յուրաքանչյուրն իր հատկությունները պահպանում է կատարյալ և աննվազ կերպով, թեև նրանք միացան ըստ ենթակայության (κατὰ ὑπόστασιν): Հեղուկները խառնվելով իրար փոփոխում են իրենց հատկությունները, սակայն նրանք մնացին անփոփոխ, մարմինը մարմին է, և ո՛չ աստվածություն, թեև դարձավ Աստուծո մարմին: Ապա և Բանը, ինչպես մարմինը, Աստուծո է, թեև տնօրինարար սեփական մարմին ստեղծեց:

Թեև Գրիգոր Աստվածաբանը այդ մասին ուրիշ տեղ էլ է խոսել, բայց իր ասածից ծագած թյուրիմացությունը կատարելապես չվերացրեց, ինչպես և (իր մոտ) շփոթման մասին թվացող առկայության (ենթադրությունը): Նա սովորաբար այնքան էլ բծախնդրությամբ չէր մոտենում բառերին և մի անգամ ներկայացնելով իր դավանանքը, այլևս՝ կարևոր չէր համարում դա շուրջը մանրանալ: Սակայն ուրիշ աստվածակիր հայրեր բացահայտ կերպով մերժեցին խառնումը (սփռված): Հասկանալ որպես շփոթում (սփռված): Մեղիդանի (Միլանի) ամենասուրբ արքեպիսկոպոս Ամբրոսիոսը, մեկնաբանելով սուրբ հավատամքը, ասում է այսպես. «Տիեզերական և առաքելական եկեղեցին մերժում է նրանց, ովքեր ասում են, թե Քրիստոսի երկու գոյացությունները (σύνθεσις) խառնվելով շփոթվել են և առաջացել է մեկ գոյացություն, ովքեր չեն խոստովանում, որ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսը երկու անշփոփ գոյացություններից է և մեկ անձնավորություն (πρόσωπον), հետևաբար մեկ Քրիստոս, մեկ Որդի: Իսկ Աղեքսանդրիայի լուսատու, ավելի ճիշտ համայն տիեզերքի լուսատու Կլոդիոսը, աղեքսանդրացի ուղղված իր կոչ-ճառում հոտակ կերպով արտահայտվում է այսպես. «Ես չեմ ընդունում շփոթումը, քանզի օտարոտի է առաքելական դավանանքին և Քրիստոսի ճշմարիտ ավանդության: Քանզի շփոթումը բնությունների (φύσεις) վերացում է, իսկ անձառելի միությունը (ἕνωσις) որ խոստովանում են ուղղամիտները, պահպանում է երկու բնություններն էլ

անշփոփ և մեղ հայտնված մեկ Քրիստոսի մեջ տեսնում երկու (բնություն) Աստված և միաժամանակ մարդ, և ոչ երկու Քրիստոս՝ այլ մեկ՝ միացած, բայց ոչ շփոթված (բնություններով): Որովհետև եթե երկու բնությունները լինելով տարբեր գոյացություններ (ἕτερογένεσις) շփոթվեն մեկ խառնման մեջ, զրանցից և ոչ մեկի (էությունը) չի պահպանվի, այլ երկուսն էլ շփոթվելով կղազարեն որպես այդպիսի գոյություն ունենալուց: Մի քիչ հետո նա ասում է. «Թեև քանդվում է տաճարը՝ երեքօրյա թաղման ժամանակ, բայց իր կամքով նա կրկին հարություն առնելով միանում է նրան՝ անձառելի և անպատմելի ձևով, լինելով ոչ թե իր մեջ շփոթյալ կամ մարմնավորյալ, այլ իր մեջ անշփոփ կերպով պահպանելով երկու բնությանց հատկությունները (ἰδιότητες) քանզի երկու բնություններն այդ անձառելի և անխառն միության ժամանակ չեն շփոթվում: Նա «Հավատո մասին» ճառում ասաց այսպես. «Միածինը երեքը շնոհացավ իր աստվածությունից, թեև իրեն տվեց մարդու կերպարանք. նա սուրբ և կուսական արգելիչի մեջ իր համար հոգևոր և կատարյալ տաճար ստեղծեց, որն զգնեալով է անձառելի կերպով միանալով նրան, հանդես եկավ երկու բնություններն էլ իր մեջ պահպանելով ոչ շփոթված: Իսկ Նիկիայի ժողովին մասնակցած երեք հարյուր տասնութ աստվածակիր հայրերի մեջ ամենաերեսին, ամենամեծն Աթանասն ասաց. «Բնություն մարդու և անհավասար երկու (գոյացություններ) մասնակցեցին խառնման գործում, անեղծ Աստվածը և մահկանացու մարմինը, ընդ որում ոչ (մարմինը) դադարեց գոյություն ունենալուց, ոչ էլ (աստվածությունը) մարմնացավ, այլ տեղի ունեցավ երկու տարբեր գոյացությունների անձառելի և անպատմելի միություն, բնությունների, որոնք երկուսն էլ կան մեկ Քրիստոսի՝ Աստուծո Որդու մեջ, և որոնք ոչ շփոթվում են, ոչ վերաճում, ոչ բաժանվում միմյանցից»:

Ահա հնապատասխան, սրբազան գրքերից օգտվելով, համառոտ գծերով պատկերավորաբար հաղորդեցին հիշեցնելու համար միայն, թե ինչ են ասել խառնման հարցի շուրջը տիեզերքի՝ մեղ համար հասարակաց լուսատուները և ուսուցիչները: Իսկ եթե Աստված կամենա և մենք անձնապես իրար հանդիպենք, այդ մասին ավելի մանրամասն կխոսենք. պատվականությունդ պարզորոշ կերպով կհաղորդի իր սկզբունքները, մենք էլ՝ մեր: Այդ բոլորից ոչ պիտանին ու անհիմնը աստվածաշունչ սուրբ գրքերի բուրյալում կոչնչանա, իսկ ճշմարիտը՝ կհաստատվի:

Պատվականությունդ զրեց նաև, որ Ֆիլիպուպոսի շրջանում ապրող հայերին տեղի եպիսկոպոսը հավատափոխ է անում՝ թաղավորության հրամանին համաձայն, հակառակ իրենց կամքին: Բայց դա իրականությանը չի համապատասխանում և այդ մասին պատվականությանդ ճշմարտությունը չի հաղորդվել: Ճիշտ է, ասված է, որ «արքայություն երկնից բռնադատի» (Մատթ. ԺԹ, 12), սակայն պետք չէ, որ (արքայություն) մտնենք բռնի, այլ միանգամայն կամավոր

³ Այսինքն Քրիստոսի մարդկային բնությունը:

այդ նեղ (դռնից)։ Քո պատվականությունը
պարծեկ, որ բռնությունը են նրանց բերում մեր
նման մեր վարդապետությունը նրանց ձգում է և
նաև և կամ նրանք սեփական մղմամբ են անց-
յալ կողմը, ապա չի կարելի մեզ մեղադրել բռնու-
թյան, այլ պետք է զրկատել նրանց, ովքեր գերա-
ն են ավելի լավը, բայց ամենից առաջ պետք է
ուրու հայտնել նրանց ձգողին, բանդի «ոչ ոք
պալ առ իս, եթէ ոչ հայրն, որ դիս առաքեաց»
դնա» (Յովհ. Զ, 44)։ Նման հարցերում մարդ-
բռնության համար տեղ չկա։ Բայց ինչպես և
մեղավորում) մեր դավանությունը այլ, որին բռնի
դամ ենք մեզ մոտ ապրող հայերին, երբ մեր
քրքր, ինչպես դո՛ւ ևս վկայում, նույնն է և մեկ
ուսին, որ հերթորդություն դավանում են և՛
լոր, և՛ հայերը։ Արդ, որպեսզի ամեն մի թյու-
ություն վերանա, քո պատվականությունը քեզ

ենթակա ընտրյալ մարդկանց հետ թող անհապաղ մեզ
մոտ դա, որպեսզի այդպիսի բարի գործը մահվան
կամ որեւէ այլ արգելքի պատճառով հանկարծ անա-
վարտ չմնա, և երկուսս էլ շղթավենք այդ գործի համար
ակնկալվող վարձից։ Թագավորությունս պատվակա-
նությունն ուղին մաքրել է ամեն մի խոշնդոտից և
հայտնել ազնվագույն սուլթաններին՝ թե՛ Իկոնիայի, և
թե՛ Սգիստոսի, որպեսզի քեզ ենթակա երկիրը անվնաս
պահպանվի և դու առանց դժվարության անցնես քո
մարդկանց հետ միասին, ուղեորվելով դեպի իմ թա-
գավորությունը։ Այդ բանի համար քո պատվականու-
թյանը ուղարկեցի ներկա վեստիարիտես Կոստանդին
Ամասիացուն պետք եղածը կարգավորելու համար և
քեզ հետ միասին դալու դեպի իմ թագավորությունը։
Եվ եթե դու անես դա, թեև այս աշխարհում ձեռք
կրեմես անցողիկ պատիվ և օգուտ, բայց Աստուծո մոտ՝
հավիտենական։

